

Hastalara Bakım Veren Aile Üyelerinin/Bireylerin COVID-19 Dönemindeki Kaygı Düzeylerinin Bilgi ve Beceri Düzeylerine Etkisi

The Effect of Anxiety Levels on Knowledge and Skill Levels of Family Members/Individuals Caring for Patients in the COVID-19 Period

Neşe Ataman Bor¹ Kıymet Öztepe Yeşilyurt¹

¹ Hakkari Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Hakkari, TÜRKİYE

Geliş tarihi/ Date of receipt: 22/11/2022

Kabul tarihi/ Date of acceptance: 11/05/2023

© Ordu University Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, Türkiye, Published online: 15/10/2023

ÖZ

Amaç: Kronik hastalığı olan veya cerrahi girişim geçirmiş olan hastaların evde bakımlarını üstlenecek olan bakım vericilerinin, koronavirüs pandemi dönemindeki kaygı düzeylerinin bilgi/ beceri düzeylerine olan etkisinin değerlendirilmesidir.

Yöntem: Tanımlayıcı kesitsel olarak planlanan araştırma Mayıs -Ağustos 2021 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Veriler bir Devlet Hastanesi'nin dahiliye ve cerrahi kliniklerinde bakım almış hastalara evde bakım veren 458 bireyden toplanmıştır. Veri toplamada 'Hastaların Tanımlayıcı Özellikleri Formu', 'Hastalara Bakım Verecek Olan Aile Üyelerinin/Bireylerinin Tanıtıcı Özellikleri ve Bilgi-Beceri Düzeyleri Formu' ve 'Koronavirüs Kaygı Ölçeği' kullanılmıştır. Veri analizinde tanımlayıcı istatistiklerden (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) yararlanılmış, bakım veren bireylerin koronavirüs kaygı düzeyinin karşılaştırılmasında t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır.

Bulgular: Bakım vericilerin Koronavirüs Kaygı Ölçeği puan ortalamalarının 19.02 ± 4.51 yüksek olduğu bulunmuştur. Kaygı düzeyleri puan ortalamaları ile bakım vericilerin sosyodemografik özellikleri ve bilgi-beceri düzeyleri arasında kadın cinsiyet, çalışan olmak, anne/babaya bakım vermek, bakım vermeyi istememe, manevi/psikolojik destek almama, hastaların ilaçlarına dair bilgisi sahibi olmama değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlılığa neden olarak bakım vericilerin koronavirüs kaygılarını artırdığı saptanmıştır ($p < 0.05$).

Sonuç: Taburcu edilmiş hastaların ve evde bu hastaların bakımına devam edecek olan aile üyelerinin/bireylerin koronavirüs pandemisi konusunda detaylı bilgilendirilerek, bakım vericilerin bilgi beceri düzeylerinin belirlenmesi önemlidir.

Anahtar kelimeler: Bakım verici, COVID-19, evde bakım, kaygı

ABSTRACT

Objective: The aim of the study is to evaluate the effect of the anxiety levels of caregivers, who will take care of patients with chronic diseases or who have undergone surgical intervention, on their knowledge/skill levels during the coronavirus pandemic period.

Methods: The study, which was planned as a descriptive cross-sectional study, was carried out between May and August 2021. Data were collected from 458 individuals who gave home care to patients who received care in the internal medicine and surgery clinics of a State Hospital. The 'Descriptive Characteristics of the Patients Form', the 'Descriptive Characteristics and Knowledge-Skill Levels Form of the Family Members/Individuals Who Will Care for the Patients' and the 'Coronavirus Anxiety Scale' were used in data collection. Descriptive statistics (number, percentage, mean, standard deviation) were used in data analysis, and t-test and ANOVA test were used to compare the coronavirus anxiety level of caregivers.

Results: The mean score of caregivers from the Coronavirus Anxiety Scale was 19.02 ± 4.51 high. It was found that the variables of female gender, being a worker, caring for parents, unwillingness to give care, not receiving moral/psychological support, and not having knowledge about the drugs of the patients caused statistical significance between the mean scores of anxiety levels and the sociodemographic characteristics, knowledge-skill levels of the caregivers increased their concerns about coronavirus.

Conclusion: It is important to determine the knowledge and skill levels of the caregivers by informing the family members/individuals who will care in detail about the coronavirus pandemic.

Keywords: Caregivers, COVID-19, home care, anxiety

ORCID IDs of the authors: NAB: 0000-0002-4308-9362; KÖY: 0000-0003-4106-8864

Sorumlu yazar/Corresponding author: Dr. Öğr. Üyesi Neşe Ataman Bor

Hakkari Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Hakkari, TÜRKİYE

e-posta/e-mail: neseatamanbor@hakkari.edu.tr

Atf/Citation: Bor NA, Yeşilyurt KÖ. (2023). Hastalara bakım veren aile üyelerinin/bireylerin COVID-19 dönemindeki kaygı düzeylerinin bilgi ve beceri düzeylerine etkisi. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 6(3), 719-730. DOI:10.38108/ouhcd.1208303

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Bakım verme, bakım veren bireylerin yardım etme eyleminin boyutunu sınırlandırmadan fiziksel, maddi ya da duygusal destek vermeyi amaçladığı çok boyutlu bir deneyim olarak tanımlanmaktadır (Altay ve ark., 2018; Atagün ve ark., 2011).

Evde bakım ise yaşlı, kronik hastalığı olan ve iyileşme sürecindeki bireylerin yaşadığı gerçek ortamlarında, sağlık ekipleri tarafından tıbbi ihtiyaçların karşılanmasının yanında fizyoterapi, rehabilitasyon ve psikolojik tedavi dahil olmak üzere sağlık bakım ve takip hizmetlerinin sunulmasını sağlayan, birçok profesyonelin de bir arada çalışmasını gerektiren bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Duru Aşiret ve Çetinkaya, 2016; Taşdelen ve Ateş, 2012).

Evde bakım hizmetleri; hasta bireyleri kendi ortamında destekleyip, sosyal yaşama uyum sağlayarak, yaşamlarını mutlu ve huzurlu bir biçimde sürdürmelerini, bakıma gereksinim duyan hasta bireyin aile üyeleri üzerindeki yükü hafifletmeyi amaçlayan, hasta birey ve ailesine sunulan hizmetler bütünüdür (Taşdelen ve Ateş, 2012). Bütüncül sağlık hizmetlerinin önemli bir parçası haline gelen evde bakım hizmetlerinin tarihi süreci içerisinde, değerinin yeniden keşfedilip, tüm ülkelerde hızla yaygınlaştığı görülmekte ve bunun nedeni olarak da artan ihtiyaç ve gelişmiş ülkelerde ekonomik nedenlere bağlı olarak hastanede bakımdan ziyade evde bakıma doğru bir yönelmenin olduğu belirtilmektedir (Çoban ve Esatoğlu, 2004). Gelişmekte olan ülkelerde ise kronik hastalıklardaki artış nedeniyle sağlık hizmetlerine olan talep artışına bağlı olarak hastanelerdeki yığılmaların artması, temel olarak azalan kaynaklara bağlı olarak devlete ait sağlık hizmetleri ve hastane hizmetlerine ulaşabilmelerinden yoksun oluşları nedeniyle hem akut hem de uzun süreli bakımın genellikle aile bireylerine yüklendiği ifade edilmekte ve bakımı üstlenen bireylerin çoğunun da kadın olduğu bilinmektedir (Altay ve ark., 2018; Güdük ve ark., 2020; Taşdelen ve Ateş, 2012). Evde bakımın çoğunlukla aile bireyleri tarafından verilmesinin nedeni yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sosyal ve kültürel nedenlerin varlığından, evde bakımın “ailenin temel görevi” olarak benimsenmesinden kaynaklanmaktadır (Güdük ve ark., 2020).

Evde bakımın sürdürülmesinde; taburculuk sonrası komplikasyonları önlemek, hastanın bakım gereksinimlerini karşılamak, hastaya kaliteli ve güvenli bakım vermek, hastanın yeterli ve dengeli beslenmesini sağlayarak, günlük yaşam

aktivitelerini yerine getirmesini sağlamak ve hasta/ailesini eğitmek gibi amaçlar bulunmaktadır (Bilik, 2017). Bu nedenle evde bakım hizmetleri organizasyonuna ihtiyaç duyulmakta ve hastaların farklı/çeşitli ihtiyaçlarına cevap verebilmek için de bakım veren aile üyelerinin/bireylerin yeterli seviyede bilgili ve becerili olmaları gerekmektedir (Güdük ve ark., 2020).

Hasta bakımını üstlenen bireylerin bu süreçte evde bakım hizmetlerinden bakım almak, ayrıca bakımla ilgili bilgi almak istediği de bilinmektedir (Duru Aşiret ve Çetinkaya, 2016). Evde bakım veren bireylerin bakıma dair bilgi ihtiyaçları günden güne artmaktadır. Bu süreçlere paralel olarak ilk kez Aralık 2019 sonlarında Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan Koronavirüs hastalığı (COVID-19) şiddetli akut solunum yolu sendromu koronavirüsün (SARS-CoV-2) neden olduğu bulaşıcı bir solunum yolu hastalığı olarak tanımlanmış ve bu virüsün neredeyse tüm dünyaya yayılması, binlerce insanda görülmesi ve binlerce insanın yaşamını yitirmesi sonucunda Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmiştir (Çelik ve ark., 2020; Çevirme ve Kurt, 2020; Kamer ve Çolak, 2020; Karaca ve ark., 2020; Oyur Çelik ve ark., 2020). Birçok belirsizliği bir arada yaşatan bu salgın, yoğun bir stresle beraber bireylerin sadece fizyolojik değil aynı zamanda psikolojik ve toplumsal olarak da etkilenmesine neden olmuştur (Göksu ve Kumcağız, 2020). Dünya Sağlık Örgütü tarafından “Uluslararası Kamu Sağlığı Acil Durumu” olarak ilan edilen bu salgının bireylerin ruh sağlığı üzerine etkileri hala sürmektedir ve sürmeye devam edeceği öngörülmektedir (Artan ve ark., 2020). Özellikle salgın sürecinde bu belirsizliğe karşı yaşanan stresli durumlarda belirginleşen kaygı durumu ise bireylerin kendilerini güvensiz olarak algılamalarına karşı geliştirdikleri doğal bir savunma yöntemi, yaşama uyumun bir parçası ve yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan bir duygudur. Ancak, kaygının yoğun şiddetli ve uzun sürmesi, kişisel ve toplumsal işlevi olumsuz etkilemekte ve algılama ile kavrama yeteneğini bozarak birçok soruna neden olmaktadır (Göksu ve Kumcağız, 2020). Bu durumda bakım verici bireylerin yaşadığı kaygının da hasta bireylerin bakımına yansıtacağı düşünülmektedir.

Bu aşamada hastalara bakım veren aile üyelerinin/bireylerin hemşireler tarafından belirli aralıklarla sorunlarının belirlenmesi, desteklenmesi ve izlenmesi, bu bireylerin bakım verirken karşılaştıkları sorunlarla baş etme yöntemleri geliştirebilmeleri açısından çok önemlidir (Özkan

ve ark., 2022). Ayrıca bakım verirken ailedeki diğer bireylerden ya da çevrelerinden yardım alamayan, bakım verici aile üyelerinin/bireylerin karşılaştıkları sorunların çözümünde ve yönetilmesinde profesyonel yardıma ihtiyaç duydukları bilinmektedir (Özkan ve ark., 2022; Küçükgülü ve ark., 2017). Doğru ve planlı bir yaklaşımla hemşireler, bu süreçte bakım vericilerin yaşadıkları kaygı düzeylerinin en aza indirilmesini sağlayabilmektedirler (Özkan ve ark., 2022).

Bu çalışma, kronik hastalıklı veya cerrahi girişim geçirmiş olan hastaların taburculukları sonrası dönemde evde bakımlarını üstlenecek olan aile üyelerinin/bireylerin COVID-19 dönemindeki kaygı düzeylerinin bilgi ve beceri düzeylerine olan etkisinin değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırma Soruları

1. Evde bakım verilen hastalara ait özelliklerin dağılımı nasıldır?
2. Bakım veren aile üyelerinin/bireylerin koronavirüs kaygı düzeyleri nasıldır?
3. Bakım veren aile üyelerinin/bireylerin sosyodemografik özelliklerine göre koronavirüs kaygı düzeyleri nasıldır?
4. Bakım veren aile üyelerinin/bireylerin bilgi ve beceri düzeylerine göre koronavirüs kaygı düzeyleri nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Türü

Araştırma tanımlayıcı kesitsel araştırma olarak yapılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Mayıs -Ağustos 2021 tarihleri arasında bir Devlet Hastanesi'nin dahiliye ve cerrahi kliniklerine yatışı yapılmış, hastane tedavilerinden sonra evde bakım hizmeti ile devam eden 780 birey oluşturdu.

Araştırmanın örnekleme ise evrendeki eleman sayısı belli olan denklem ile hesaplanmış ve 259 olarak belirlenmiş olup, 458 gönüllü kişi ile çalışma yürütüldü.

Örnekleme dahil edilme kriterleri;

-İletişim güçlüğü olmayan,

-18 yaş üstü,

-Çalışmaya katılmaya gönüllü olan,

-Evde bakım hizmetlerine ihtiyacı olan hastaların taburculuk sonrası dönemde evde bakım ihtiyacını karşılayacak olan aile üyeleri/bireyler olması olarak belirlendi.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanmasında, 'Hastaların Tanımlayıcı Özellikleri Formu', 'Hastalara Bakım

Verecek Olan Aile Üyelerinin/Bireylerinin Tanıtıcı Özellikleri ve Bilgi-Beceri Düzeyleri Formu' ve 'Koronavirüs Kaygı Ölçeği' kullanılmıştır.

Hastaların Tanımlayıcı Özellikleri Formu:

Literatür doğrultusunda hazırlanan 11 sorudan oluşan hastaların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, gelir düzeyi, kronik hastalık varlığı, dekübit ülseri varlığını, kullandığı cihazın olup olmadığını ve kullanılan cihaz türünü sorgulayan soruların bulunduğu formdur (Dal ve ark., 2012; Duru Aşiret ve Çetinkaya, 2016; Işık ve ark., 2016; Tarı Selçuk ve Avcı, 2016).

Hastalara Bakım Verecek Olan Aile Üyelerinin/Bireylerinin Tanıtıcı Özellikleri ve Bilgi-Beceri Düzeyleri Formu:

Literatürden yararlanılarak oluşturulan bu formda ise hastalara bakım verecek olan üyelerinin/bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyini sorgulayan sosyodemografik özellikler ile bakım verilen kişiye yakınlığı, bakım vermeyi isteme durumu, bakımla ilgili bilgi alma durumu, hastaya uygulanan kişisel hijyen ve bakım sıklığı, hastaya verilen bakım türü, hastanın diyetine ve fiziksel aktivite durumuna dair uygulamaları, ilaçlarına dair bilgileri sorgulayan 20 soru bulunmaktadır (Bilik, 2017; Duru Aşiret ve Çetinkaya, 2016; Güdük ve ark., 2020; Işık ve ark., 2016; Taşdelen ve Ateş, 2012; Tarı Selçuk ve Avcı, 2016).

Koronavirüs Kaygı Ölçeği:

Lee (2020) tarafından geliştirilmiş ölçeğin Türkçe güvenilirlik ve geçerliği Akkuzu ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Beşli likert şeklinde hazırlanmış olan 5 maddeden oluşan ölçeğin iç tutarlılık Cronbach-Alfa değeri 0.93 olup, son derece güvenilirdir. Ölçek 0-4 arasında puanlanmaktadır ve tek faktörlüdür (Lee, 2020; Akkuzu ve ark., 2020). Ölçekten alınacak toplam puan 0-20 arasında değişmekte ve alınan puan arttıkça bireylerin koronavirüs kaygı düzeyleri de artmaktadır.

Araştırma Verilerinin Toplanması

Çalışmada veriler hastalara bakım veren aile üyelerinden/bireylerden evde bakım verdikleri dönemde yüz yüze görüşülerek ve anket formları kullanılarak toplanmıştır.

Verilerin analizi

Araştırmada veriler, SPSS 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde tanımlayıcı istatistiklerden (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) yararlanılmış, bakım sağlayan bireylerin Koronavirüs kaygı düzeyinin karşılaştırılmasında t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya alınan 458 evde bakım hastasının sosyodemografik özelliklerine göre dağılımına bakıldığında hastaların yaş ortalaması 59.89 ± 18.70 'dir. Hastaların %54.4'ünün kadın, %75.5'inin dahiliye servisinde tanı/televi almış, %62.4'ünün ilköğretim ve altı mezunu, %88.9'unun evli, %61.4'ünün gelir durumunun düşük olduğu görüldü. Hastaların %95.4'ünde kronik hastalık varlığı ve %51.1'inde sürekli ilaç kullanımı olduğu bulunmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Hastaların sosyodemografik özellikleri

Değişkenler		X±SS	
Yaş		59.89±18.70	
		n	%
Cinsiyet	Kadın	249	54.4
	Erkek	209	45.6
Tedavi gördüğü klinik	Dahiliye	346	75.5
	Cerrahi	112	24.5
Eğitim durumu	İlköğretim ve altı	286	62.4
	Lise ve üzeri	172	37.6
Medeni durum	Evli	407	88.9
Gelir durumu	Bekar	51	11.1
	Düşük	281	61.4
	Orta	163	35.6
Kronik hastalık	Yüksek	14	3.1
	Var	437	95.4
	Yok	21	4.6
İlaç kullanımı	Var	234	51.1
	Yok	224	48.9
Yatak yarası	Var	14	3.1
	Yok	444	96.9
Kullandığı cihaz	Var	24	5.2
	Yok	434	94.8
Kullanılan cihaz türü	Yürüteç	17	3.7
	Tekerlekli sandalye	17	3.7
	Havalı yatak	10	2.2
	Oksijen tüpü	5	1.1
	Diğer	4	0.9
	Yok	405	88.4

X±SS: Ortalama Standart Sapma, n: kişi sayısı, %: yüzde

Araştırma kapsamındaki 458 hastanın bakımından sorumlu bireylerin yaş ortalamasının 36.47 ± 11.32 yıl olduğu saptanmıştır. Hastalara bakım verici aile üyelerinin/bireylerin %92.4'ünün kadın, %62.4'ünün eğitim seviyesinin ilköğretim ve altı, %65.9'unun evli, %93'ünün çalışmadığı, %57.4'ünün gelirinin giderinden az olduğu, %54.1'inin herhangi bir yerden maddi destek almadığı ve %68.8'inin ev hanımı olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2).

Bakım veren aile üyelerinden/bireylerden kadın olanların, çalışarak hasta bakımı verenlerin koronavirüs kaygı puan ortalaması diğer gruplardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p < 0.05$) (Tablo 2).

Tablo 3'te hastalara bakım veren aile üyelerinin/bireylerin %40.4'ünün anne/babasına bakım verdiği, %11.4'ünün bakım vermek istemediği, %90.2'sinin bakım sürecinde destek almadığı, %43'ünün bakım ile ilgili bilgisinin ve bilgi kaynağının olmadığı, %56.8'inin bakım sürecinde manevi destek almadığı tespit edilmiştir. Hastalara verilen bakım türünün %51.1 oranla ilaç verme olduğu saptanmıştır. Hastalara bakım veren aile üyelerinin/bireylerin %64.2'sinin hastanın diyeti ile ilgili bilgi sahibi olduğu, %40.4'ünün hastaya verilen fiziksel aktivite ile ilgili bilgisinin olduğu, %53.3'ünün hastaya verilen ilaçlar ile ilgili bilgisinin olmadığı, %26'sının hastaya 3 günde bir kez bakım sağladığı tespit edilmiştir.

Anne ve babasına bakım veren bireylerin koronavirüs kaygı puan ortalaması, yakınlık derecesini diğer olarak belirten bireylerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$). Hasta bireye bakım vermeyi istemeyen, COVID-19 döneminde manevi/psikolojik destek almayan bireylerin ölçek puan ortalaması, aile bireyleri tarafından manevi destek alanlardan anlamlı düzeyde yüksek ($p = 0.030$) ve hastanın ilaçları hakkında bilgi sahibi olmayan bakım vericilerin koronavirüs kaygı puan ortalamaları ($p = 0.023$) anlamlı düzeyde yüksek bulundu (Tablo 3).

Tablo 2. Bakım veren aile üyelerinin/bireylerin sosyodemografik özelliklerine göre koronavirüs kaygı puan ortalamaları

Özellikler	Kategori			Koronavirüs Kaygı Puan Ortalamaları ($\bar{X}\pm SS$)	p
		n	%		
Yaş ($\bar{X}\pm SS$: 36.47 \pm 11.32)	18-25	148	32.3	19.67 \pm 4.41	0.043 (1>3)
	31-45	246	53.7	18.91 \pm 4.57	
	46-70	64	14.0	18.04 \pm 4.13	
Cinsiyet	Kadın	423	92.4	19.29 \pm 4.27	0.000
	Erkek	35	7.6	16.14 \pm 5.82	
Eğitim durumu	İlköğretim ve altı	286	62.4	19.12 \pm 4.34	0.760
	Lise ve üzeri	172	37.6	18.98 \pm 4.57	
Medeni durumu	Evli	302	65.9	19.10 \pm 4.40	0.643
	Bekar	156	34.1	18.90 \pm 4.64	
Çalışma durumu	Evet	32	7.0	20.56 \pm 3.79	0.046
	Hayır	426	93.0	18.92 \pm 4.51	
Gelir durumu	Gelir giderden az	263	57.4	19.03 \pm 4.36	0.515
	Gelir gidere eşit	181	39.5	19.14 \pm 4.70	
	Gelir giderden fazla	14	3.1	17.71 \pm 3.89	
Maddi destek alma durumu	Hayır	248	54.1	19.16 \pm 4.44	0.692
	Devletten maddi destek	161	35.2	18.79 \pm 4.52	
	Hasta/yakınından maddi destek	49	10.7	19.20 \pm 4.61	
Meslek	Ev hanımı	315	68.8	18.92 \pm 4.50	0.713
	Memur	15	3.3	19.53 \pm 4.85	
	İşçi	17	3.7	19.88 \pm 3.88	
	Emekli	5	1.1	17.20 \pm 3.96	
	Çalışmıyor	106	23.1	19.27 \pm 4.51	

X: Ortalama, SS: Standart Sapma, n: kişi sayısı, %: yüzde, p<0.05; ANOVA, t-testi

Tablo 3. Bakım veren aile üyelerinin/bireylerin bakım ile ilgili bilgi/beceri düzeylerine göre koronavirüs kaygı puan ortalamaları

Özellikler	Kategori			Koronavirüs Kaygı Puan Ortalamaları ($\bar{X}\pm SS$)	p
		n	%		
Bakım verdiğiniz bireye yakınlığınız	Anne/Baba ¹	185	40.4	19.71 \pm 3.90	0.046
	Eş ²	57	12.4	18.89 \pm 4.48	
	Kayın valide ³	89	19.4	18.68 \pm 4.46	
	Diğer ⁴	127	27.8	18.36 \pm 5.16	
				1>4 (0.048)	
Bakım vermeyi isteme durumu	Evet	406	88.6	18.84 \pm 4.72	0.010
	Hayır	52	11.4	20.53 \pm 4.35	
Bakıma yardımcı başka bir kişinin varlığı	Var	45	9.8	18.33 \pm 4.72	0.267
	Yok	413	90.2	19.11 \pm 4.45	
Bakım ile ilgili bilgi alma durumu	Var	261	57.0	18.98 \pm 4.69	0.765
	Yok	197	43.0	19.11 \pm 4.20	

Tablo 3. (devam) Bakım veren aile üyelerinin/bireylerin bakım ile ilgili bilgi/beceri düzeylerine göre koronavirüs kaygı puan ortalamaları

Özellikler	Kategori	n	%	Koronavirüs Kaygı Puan Ortalamaları (X±SS)	p
Evde bakım ile ilgili bilgi alma kaynağı	İnternet/Tv.	29	6.3	18.51±4.31	0.795
	Komşu/arkadaş	30	6.6	19.23±4.78	
	Sağlık personeli	173	37.8	19.20±4.59	
	Diğer (akraba)	29	6.3	19.20±4.59	
	Yok	197	43.0	19.03±4.48	
Bu süreçte manevi destek alma durumu	Destek almadım	260	56.8	19.44±4.28	0.030
	Aile üyeleri	59	12.9	17.47±5.05	
	Arkadaş	72	15.7	18.58±4.62	
	Dini kuruluş	33	7.2	19.03±4.34	
	Diğer	34	7.4	19.61±4.35	
Hastaya verilen bakım türü	Kan şekeri ölçümü	155	33.8	18.69±4.58	0.525
	Tansiyon takibi	32	7.0	19.68±4.37	
	Yara bakımı	5	1.1	19.20±4.96	
	Kişisel hijyen	15	3.3	17.73±4.31	
	Beslenme	17	3.7	18.29±4.68	
	İlaç verme	234	51.1	19.31±4.43	
Hasta cihazları ile ilgili bilgisi	Cihaz yok	405	88.4	19.00±4.43	0.457
	Evet	44	9.6	18.93±4.76	
	Hayır	9	2.0	20.88±5.57	
Hasta cihazları ile ilgili bakım temizlik bilgisi	Cihaz yok	405	88.4	18.99±4.51	0.817
	Evet	44	9.6	19.31±3.97	
	Hayır	9	2.0	19.75±6.04	
Hasta diyetine dair bilgisi	Var	294	64.2	19.40±4.73	0.599
	Yok	109	23.8	18.87±4.62	
	Diyeti yok	55	12.0	19.53±3.91	
Hastaya önerilen fiziksel aktivite bilgisi	Var	185	40.4	19.31±4.61	0.443
	Yok	172	37.6	18.86±4.82	
	Egzersiz yok	101	22.0	19.06±4.02	
Hasta ilaçlarına dair bilgisi	Var	214	46.7	18.53±4.65	0.023
	Yok	244	53.3	19.48±4.29	
Hastaya uygulanan kişisel hijyen ve bakım sıklığı	Her gün	109	23.8	19.02±4.26	0.915
	Gün aşırı	114	24.9	19.05±4.49	
	3 günde bir kez	119	26.0	18.94±4.82	
	Haftada 1 kez	96	21.0	19.06±4.24	
	Haftada 1 kez ve üzeri	20	4.3	19.45±5.05	

X: Ortalama, SS: Standart Sapma, n: kişi sayısı, %: yüzde, p<0.055; ANOVA, t-testi

Hastalara bakım veren aile üyelerinin/bireylerin Koronavirüs Kaygı Ölçeği'nden aldığı puan ortalamaları 19.02±4.51'dir (Tablo 4). Çalışmamızda maddelerin puan ortalaması standart sapması sırasıyla baş dönmesi 3.45±1.06; uyku bozuklukları 3.93±0.89; tonik hareketsizlik

3.84±0.97; iştah kaybı 4.05±0.89; mide problemleri 3.73±1.01 olarak saptamıştır. Ayrıca, ölçekte bulunan beş maddeye ilişkin bakım veren aile üyelerinin/bireylerin verdiği cevapların yüzdelik dağılımı da Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4. Bakım veren aile üyelerinin/bireylerin koronavirüs kaygı ölçeği puan ortalamaları

Ölçek Maddeleri	Hiç olmadı		Nadir, bir veya iki günden az		Birkaç gün		7 günden fazla		Son 2 haftada hemen hemen her gün		X	SS
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Koronavirüs hakkında çıkan haberleri okuduğumda veya dinlediğimde baş dönmesi, sersemlik ya da baygınlık hissi yaşadım.	15	3.3	70	15.3	150	32.7	137	29.9	86	18.8	3.45	1.06
Koronavirüsü düşündüğüm için uykuya dalmakta veya uykuyu sürdürmekte sorun yaşadım.	0	0.0	30	6.6	109	23.8	178	38.8	141	30.8	3.93	0.89
Koronavirüsü düşündüğümde veya onunla ilgili bir bilgiye maruz kaldığımda kaskatı kesildim ya da donup kaldım.	15	3.3	29	6.3	82	17.9	218	47.6	114	24.9	3.84	0.89
Koronavirüsü düşündüğümde veya onunla ilgili bir bilgiye maruz kaldığımda iştahım kesildi.	0	0.0	30	6.6	82	17.9	178	38.9	168	36.6	4.05	0.89
Koronavirüsü düşündüğümde veya onunla ilgili bir bilgiye maruz kaldığımda bulantı hissettim ya da mide problemleri yaşadım.	15	3.3	43	9.4	93	20.2	206	45.0	101	22.1	3.73	0.01
Ölçek Puan Ortalaması	X±SS: 19.02±4.51											

X: Ortalama, SS: Standart Sapma, n: kişi sayısı, %: yüzde

Tartışma

Tüm dünyayı etkisi altına alan 2019 yılı sonunda başlayan COVID-19 pandemisi hastalarda/hasta yakınlarında büyük bir endişe ve paniğe sebep olmuştur. Hastalara bakım veren bireylerin koronavirüsün etkilerine karşı evde hastaya verecekleri bakımla ilgili bilgi beceri düzeylerinin ve koronavirüs salgını süresince kaygı düzeylerinin belirlenmesi hastalık sürecinde bakımı etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, hastalık, sakatlık ya da yaşlılık nedeniyle kendi bakımını üstlenemeyen bireylerin evde bakım sorumluluğunu üstlenen aile üyelerinin/bireylerin koronavirüs döneminde yaşadığı kaygı düzeyinin bilgi beceri düzeylerine olan etkisi incelenmiş ve güncel literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Bu çalışmada evde bakım hizmeti alan bireylerin yaş ortalamasının 59.89 ± 18.70 , %54.4'ünün kadın, %62.4'ünün eğitim seviyesinin ilköğretim ve öncesi düzeyde ve %88.9'unun evli olduğu bulunmuştur. Oğuz ve ark.'nın (2016) evde sağlık hizmeti alan hastaları değerlendirdikleri bir çalışmada, hastaların

%57.9'unun kadın ve %55.1'inin evli, %43.9'unun ilköğretim mezunu ve yaş ortalamalarının ise 67.76 ± 20.95 olduğu saptanmıştır (Oğuz ve ark., 2016). Yine başka bir çalışmada katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve yaş ortalaması değerleri çalışmamızla benzerlik göstermektedir (Akdemir ve ark., 2011).

Çalışma bulgularına göre hastaya verilen bakım türleri arasında en fazla kan şekeri ölçümünün ve tansiyon takibinin yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Burdur'da evde sağlık hizmeti alan bireylerin değerlendirildiği çalışmada, hastaların %48.1'inde hipertansiyon ve %15.7'sinde diabetes mellitus tanılarının olduğu bulunmuştur (Çatak ve ark., 2012). Dawani ve ark.'nın (2014) çalışmasında da hastaların %41.5'inde kalp hastalığı, %29.3'ünde ise diyabet hastalığının bulunduğu görülmüştür. Ayrıca bu çalışmada hastaların %51.1'inin ilaç kullandığı, %95.4'ünün kronik hastalığa sahip olduğu, %75.5'inin ise dahiliye kliniğinde tedavi gördüğü de bulunmuştur. Duru Aşiret ve Çetinkaya'nın (2016) çalışmasında ise evde bakım

hizmeti verilen bireylerin %80.4'ünün kronik hastalığa sahip olduğu, %77.3'ünün en az bir tane ilaç kullandığı ve %64.2'sinin dahiliye kliniğinde yatarak tedavi gördüğü saptanmıştır. Literatür çalışmalarında hastalarda kalp hastalığı ve diyabet tanılarının bulunması, hastalarının kan şekeri ölçümlerinin ve tansiyon takiplerinin yapıldığını düşündürmektedir. Dolayısıyla çalışma bulgularının literatür ile benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu çalışmaya göre evde bakım hizmeti alan hastaların %3.7'si yürüteç, %3.7'si tekerlekli sandalye kullanmaktadır. Işık ve ark.'nın (2016) çalışmasında, evde sağlık hizmeti alan bireylerin 11.3'ünün yürütece ve %16.4'ünün tekerlekli sandalyeye ihtiyaç duyduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışmadaki katılımcıların %82.2'sinin 60 yaş üstü bireylerden oluştuğu görülmüştür. Bu çalışma ile çalışmamızda yer alan bulgular arasındaki oran farklılıklarının, çalışmalara dahil edilen bireylerin yaş ortalamalarındaki farklılıktan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kronik hastalık veya cerrahi girişim nedeniyle hastanede bakım alarak, evde bakım süreçleri devam eden hastalara evde bakım veren aile üyelerinin/bireylerinin Koronavirüs Kaygılarının yüksek olduğu saptanmıştır. Winster ve ark.'ın COVID-19 pandemi döneminde gayri resmi bakıcılarla yürüttüğü, pandemi ve bakım verme faktörlerini inceledikleri çalışmalarında, evde bakım veren gayri resmi bakıcıların, sağlık kuruluşunda bakım veren bakıcılara göre daha fazla kaygı yaşadıkları bulunmuştur (Winster ve ark., 2022). Yine bu yönde yapılmış olan Beach ve ark.'ın (2021) çalışmasında da (ailesine bakım veren) aile bakıcılarının pandeminin erken döneminde (Nisan-Mayıs 2020) daha yüksek düzeyde COVID-19 kaygısı yaşadıkları tespit edilmiştir (Beach ve ark., 2021). Ancak bu çalışmalarda hastaların hastanede bakım alarak, evde bakım sürecine geçip geçmediklerine dair ayrıntılı bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu açıdan mevcut çalışmanın bulgularının gelecek çalışmaların planlanma sürecine ışık tutabileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda fiziksel ve psikolojik sorunları da beraberinde getirebilen COVID-19 sürecinin, bakım vericilerin koronavirüs kaygılarının yüksek olmasına neden olduğu düşünülmektedir (Özkan ve ark., 2022; Yıldız ve ark., 2016).

Çalışmada kronik hastalığı olan veya cerrahi girişim geçirmiş olan hastaların evde bakımlarını üstlenen, koronavirüs kaygı düzeyleri yüksek

bulunan bakım vericilerin yaş ortalamasının 36.47 ± 11.32 olduğu görüldü. Bu yönde yapılan literatür incelemesinde benzer örneklem grubunu inceleyen çalışmalara rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bakım vericilerin yaş ortalamalarının da ele alınarak incelendiği, bu konuda yapılacak olan yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu önemli bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak bu bulgulara ilave olarak bu çalışmada, genç yaş grubunda yer alan bakım vericilerin kaygı düzeylerinin yüksek olduğu da saptanmıştır. Yapılmış olan birçok çalışmada da genç yaş grubundaki bakım vericilerin pandemi sırasındaki kaygı düzeylerinin, diğer yaş gruplarının kaygı seviyelerinden daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Wister ve ark., 2022; Beach ve ark., 2021 ; Park 2021 ; Raina ve ark., 2021). Bu çalışmada elde edilen bulguların literatür ile uyumlu olduğu görülmektedir. Genç yaştaki bakım vericilerin kaygı düzeylerinin yüksek olması, aile üyelerine/yakınlarına bakım verme konusundaki tecrübe ve bilgi eksikliklerine bağlanmaktadır.

Çalışmaya göre, hastalara bakım veren aile üyelerine/bireylere ait sosyodemografik özelliklerin, koronavirüs kaygı düzeylerini etkilediği tespit edilmiştir. Kadın bakım vericilerin koronavirüs kaygı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Wister ve ark.'nın (2022) çalışmasında kadın bakım vericilerin daha fazla kaygı bildirdikleri tespit edilmiş, yapılan diğer çalışmalarda da koronavirüs pandemi döneminde kadınların kaygı düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Artan ve ark., 2020; Çölgeçen ve Çölgeçen, 2020; Göksu ve Kumcağız, 2020; Møller ve ark., 2020; Wister ve ark., 2022; Ranji ve ark., 2021). Bu çalışmadaki kadın bakım vericilerin koronavirüs kaygı düzeylerinin yüksek olması, toplumsal cinsiyet algısının varlığı nedeniyle kadınların ev ortamında üstesinden gelmeleri gereken birçok görev ve sorumluluklarına, yakınlarının bakım ihtiyaçlarının da eklenmiş olmasına bağlanabilir.

Bu çalışmada bakım verip, aynı zamanda çalışan aile üyelerinin/bireylerin koronavirüs kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. COVID-19 pandemisi sırasında gayri resmi bakıcılar arasında depresyon ve anksiyete düzeylerinin incelendiği bir çalışmada; çalışan bakım vericilerin, çalışmayanlara oranla daha yüksek düzeyde kaygı yaşadıkları görülmüştür (Wister ve ark., 2022). COVID-19 salgın sürecinde bireylerin normal çalışma düzenine geçilmesiyle COVID-19 virüsünün bulaşma hızı ve ölüm

riskinden dolayı çalışan bireylerin kendilerini psikolojik olarak rahatsız ve huzursuz hissettiği görülmüştür (Kuru Güngör, 2020). İş yerlerinde alınan tedbirlere rağmen COVID-19'dan kaynaklanan korkuların, çalışanların iş performansını olumsuz etkilediği, bu korkuların çalışanların iş yaşamlarının sürekliliğini tehdit eder hale geldiği görülmektedir (Yiğitöl ve Büyükmumcu, 2021). Bu çalışmada hem çalışıp hem de hasta bakımı veren bireylerin koronavirüs kaygı düzeylerinin yüksek olmasının nedeninin, bireylerin iş yerinden eve koronavirüs taşıma endişesi olduğu düşünülmektedir. Bu durumun en temel sebebi her bireyin farklı kişilik özelliklerine sahip olması ve bazı bireylerin kaygıyı diğer bireylere göre daha yoğun hissetmeleridir.

Hastaya bakım veren bireylerden anne/babasına bakım verenlerin, koronavirüs kaygı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Literatürde yakınlarında COVID-19'a yakalanan bireylerin olmasının kişilerin COVID-19 kaygı düzeylerini etkilemediğini belirten çalışmalar bulunmaktadır (Çölgeçen ve Çölgeçen, 2020; Kalafatoğlu ve Yam, 2021; Öktem ve ark., 2020). Cao ve ark. (2020) çalışmasında ise aile bireylerinin, akrabalarının veya bir tanıdığının COVID-19 virüsüne yakalanması durumunun bireylerin kaygı düzeylerini artırdığı görülmüştür (Cao ve ark., 2020). Bu çalışmanın bulguları literatürle uyumluluk göstermektedir.

Bu çalışmada, hasta bireye bakım vermeyi istemeyen bakım vericilerin koronavirüs kaygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. COVID-19 hastalarına bakım veren ailelerle yapılan bir çalışmada, aile üyelerinin çoğunun bakım verme yeteneklerinden şüphe duyduğu, bilgi ihtiyaçlarının karşılanmadığı saptanmıştır. Aile üyelerinin, bilgi ve beceri eksikliklerinden dolayı, hastaya zarar verme kaygısı yaşadıkları, daha önceki bakım bilgi ve deneyimlerinin tamamını uyguladıkları halde hastanın semptomlarında belirgin bir düzelme olmadığını ifade ettikleri görülmüştür (Rahimi ve ark., 2021). Çalışmamızda da bakım vericilerin hastaya bakım vermek istememe durumlarının, bakım verme yeteneklerindeki yetersizliklere veya bilgi eksiklikleri nedeniyle hastaya zarar verme kaygılarına bağlı olarak gelişebileceği düşünülmektedir.

COVID-19 döneminde manevi/psikolojik destek almayan bakım verici bireylerin kaygı düzeyleri, aile bireyleri tarafından manevi destek alanlardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda evde kalmanın sağlık

kaygısını, depresyonu, finansal endişeyi ve yalnızlık duygusunu arttırdığı bulunmuştur (Reger ve ark., 2020; Thunström ve ark., 2020). COVID-19 salgını sosyal izolasyon ve karantina süreçlerini de beraberinde getirmiş, bireyler aileleriyle evde daha fazla vakit geçirmeye başlamışlardır. Bunun yanında pandemi süresince sosyal ilişkilerin eksikliği ve salgın sırasında izolasyon amaçlı uygulanan "evde kal" çağrısının bireyleri psikolojik ve ekonomik yönden olumsuz etkilediği görülmüştür (Aşkın ve ark., 2020). Bu çalışmada manevi/psikolojik destek almayan bakım verici bireylerin kaygı düzeylerinin yükselmesi, sosyal izolasyon ve 'evde kal' çağrısı nedeniyle kendilerine bakımda yardım edebilecek, manevi ve psikolojik destek sağlayabilecek başka bireylerin bu dönemde evden çıkamamalarına ve sosyal ilişkilerin kısıtlanmasına bağlanabilir.

Hastanın ilaçları hakkında bilgi sahibi olmayan bakım vericilerin koronavirüs kaygı puan ortalamaları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Pehlivan ve ark.'nın bakım veren bireylerin hasta bakımında ilaçların takibi konusuna yer verdikleri çalışmada bakım vericilerin yapması gereken işlerin çokluğu, yaşadıkları gerginlik ve hastanın hastalığı nedeniyle verilen bakımın olumsuz yönde etkilendiği belirtilmiştir (Pehlivan ve ark., 2018). Bu çalışmada hasta ilaçları hakkında bilgi eksikliği yaşayan bakım vericilerin koronavirüs hastalığının tehlikelerinin yanında hastaya ilaç uygulamaları konusunda zarar vermektense korkmaları nedeniyle kaygı yaşadıkları düşünülmektedir. Diğer taraftan yapılan literatür taramasında evde bakım hizmeti veren bireylerin bakım sağladıkları bireylere ait ilaçlar hakkındaki bilgi düzeyleri ile COVID-19 kaygı düzeylerinin bir arada değerlendirildiği herhangi bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Bu sonuç konuya ilişkin ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermesi bakımından önemli bir sonuçtur.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada evde bakım hastalarına bakım veren aile üyelerinin/bireylerin koronavirüs kaygılarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Kadın cinsiyet, çalışan olmak, anne/babaya bakım vermek, bakım vermeyi istememe, manevi/psikolojik destek almama, hastaların ilaçlarına dair bilgisi sahibi olmama faktörlerinin bakım vericilerin koronavirüs kaygılarını etkilediği görülmüştür.

Bu sonuçlar doğrultusunda; klinikte yatışı olmuş ve taburcu edilmiş hastaların ve evde bu hastaların bakımına devam edecek olan aile

üyelerinin/bireylerin koronavirüs salgını konusunda hemşireler tarafından detaylı şekilde bilgilendirilerek, bakım vericilerin bilgi beceri düzeylerinin hemşireler tarafından belirlenmesi ve bakım yöntemlerinin taburculuk eğitimleri sırasında ayrıntılı anlatılması çok önemlidir. Ayrıca bu yönde yapılacak alan yazın çalışmalarına yenilerinin eklenmesi önerilmektedir.

Teşekkür

Araştırmamıza katılan hastalara bakım veren tüm hasta yakınları ve bakım vericilere teşekkür ederiz.

Araştırmanın Etik Yönü/ Ethics Committee

Approval: Araştırmaya, Hakkari Üniversite'nin Etik Kurulu'ndan Etik Kurul Kararı alındıktan sonra başlandı (Karar No:2021/39, Tarih:29.04.2021). Kurum izni için araştırmanın yapıldığı Devlet Hastanesi'nin Başhekimliği'ne başvuruldu ve gerekli kurum izin yazısı alındı. Ayrıca Helsinki Deklerasyonu Prensipleri'ne, Araştırma ve Yayın Etiğine uygun şekilde 'Bilgilendirilmiş Onam Formu' ile katılımcıların yazılı ve sözlü onamları alındıktan sonra çalışma yürütüldü.

Hakem/Peer-review: Dış hakem değerlendirmesi.

Yazar Katkısı/Author Contributions: Yazar Katkısı: KÖY, NAB; Fikir/kavram: KÖY, NAB; Tasarım: KÖY, NAB; Danışmanlık: NAB; Veri toplama ve/ veya Veri İşleme: NAB; Analiz ve/veya Yorum: NAB, KÖY; Kaynak tarama: KÖY, NAB; Makalenin yazımı: KÖY, NAB; Eleştirel inceleme: KÖY, NAB.

Çıkar çatışması/Conflict of interest: Araştırmacılar herhangi bir çıkar çatışması belirtmemişlerdir.

Finansal Destek/Financial Disclosure: Bu araştırma için finansal destek alınmamıştır.

Çalışma Literatüre Ne Kattı?

- Pandemi döneminde hastalarına evde bakım veren bireylerin koronavirüs kaygı düzeyleri yüksek düzeydedir.
- Pandemi dönemi ve sonrasındaki süreçte evde bakım vericilerin manevi/psikolojik desteğe ihtiyaçları vardır.
- Evde bakım veren bireylerin kaygı düzeyleri değerlendirilmeli ve hasta bakımında bu bireylere, kaliteli hasta bakımı üstlenebilmeleri için gerekli hemşirelik desteği ve hasta bakım eğitimleri sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Akdemir N, Bostanoğlu H, Yurtsever S, Kutlutürkan S, Kapucu S, Özer ZC. (2011). Yatağa bağımlı hastaların evde yaşadıkları sağlık sorunlarına yönelik evde

bakım hizmet gereksinimleri. Dicle Tıp Dergisi, 38(1), 57-65.

Akkuzu H, Yumuşak FN, Karaman G, Ladikli N, Türkkan Z, Bahadır E. (2020). Koronavirüs Kaygı Ölçeği'nin Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışması. Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi, 2(2), 63-67.

Altay B, Erkurun H, Aydın Avcı İ. (2018). Alzheimerlı hastaya bakım verenlerin bakım yükü ve etkileyen faktörler. Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(2), 1-8.

Artan T, Atak I, Karaman M, Cebeci F. (2020). Koronavirüs (COVID-19) salgınında sosyodemografik özellikler, psikolojik sağlık ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. Turkish Studies, 15(6), 79-94.

Aşkın R, Bozkurt Y, Zeybek Z. (2020). Covid-19 pandemisi: psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (Özel Ek), 19(37), 304-318.

Atagün Mİ, Balaban ÖD, Atagün Z, Elagöz M, Özpolat AY. (2011). Kronik hastalıklarda bakım veren yükü. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3(3), 513- 552.

Beach SR, Schulz R, Donovan H, Rosland AM. (2021). Family caregiving during the COVID-19 pandemic. The Gerontologist, 61(5), 650-660. [https://doi: 10.1093/geront/gnab049](https://doi.org/10.1093/geront/gnab049).

Bilik Ö. (2017). Klinikten eve uzanan yolculuk: ameliyat olan hastaların evde bakımı. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 33(1), 114-127.

Cao W, Fang Z, Hou G, Han M, Xu X, Dong J, ve ark. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. Psychiatry Research, 28, 112934. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112934>.

Çatak B, Kılınc AS, Badıllıoğlu O, Sütlü S, Sofuoğlu AE, Aslan D. (2012). Burdur'da evde sağlık hizmeti alan yaşlı hastaların profili ve evde verilen sağlık hizmetleri. Türkiye Halk Sağlığı Dergisi, 10(1), 13-21.

Çelik B, Yasak K, Turhan Damar H, Çakır Umar D, Öğce F. (2020). Covid-19 salgınında ameliyathane ve vaka yönetimi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 23(2), 331-342.

Çevirme A, Kurt A. (2020). Covid-19 pandemisi ve hemşirelik mesleğine yansımaları. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 7(5), 46-52.

Çoban M, Esatoğlu AE. (2004). Evde bakım hizmetlerine genel bir bakış. Türkiye Klinikleri Tıp Eğitim Hukuku-Tarihi, 12, 109-120.

Çölgeçen Y, Çölgeçen H. (2020). Covid-19 pandemisine bağlı yaşanan kaygı düzeylerinin değerlendirilmesi: Türkiye örneği. Turkish Studies, 15(4), 261-275. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44399>.

Dal Ü, Bulut H, Demir SG. (2012). Cerrahi girişim sonrası hastaların evde yaşadıkları sorunlar. Bakırköy Tıp Dergisi, 8, 34-40.

- Dawani HA, Hamdan-Mansour AM, Ajlouni AT. (2014). Users' perception and satisfaction of current situation of home health care services in Jordan. *Health*, 6(7), 549-558.
- Duru Aşiret G, Çetinkaya F.(2016). Bakım verenlerin evde bakım hizmetlerinden beklentileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(4), 120-125.
- Göksu Ö, Kumcağız H. (2020). Covid-19 salgınında bireylerde algılanan stres düzeyi ve kaygı düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4), 463-480.
- Güdük Ö, Güdük Ö, Sertbaş Y. (2020). Evde sağlık hizmetlerinde informal bakım verenlerin bilgi ve beceri düzeyinin belirlenmesi. *Online Turkish Journal of Health Sciences*, 5(4), 648-660.
- Işık O, Kandemir A, Erişen MA, Fidan C. (2016). Evde sağlık hizmeti alan hastaların profili ve sunulan hizmetin değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(2), 171-186.
- Kalafatoğlu MR, Yam FC. (2021). Bireylerin Covid-19 korkularının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 3(2), 306-323. <https://doi.org/10.47793/hp.94288331>.
- Kamer E, Çolak T. (2020). COVID-19 ile enfekte bir hastasının operasyona ihtiyacı olduğunda ne yapmalıyız: cerrahi öncesi, cerrahi sırası ve cerrahi sonrası rehberi. *Turkish Journal of Colorectal Disease*, 30, 1-8.
- Karaca AS, Özmen MM, Uçar AD, Yastı AÇ, Demirel S. (2020). COVID-19'lu hastalarda genel cerrahi ameliyathane uygulamaları. *Turkish Journal of Surgery*, 36(1), VI-X.
- Kuru Güngör Y. (2020). Sağlık personelinin covid-19 korkusu ile tükenmişliği arasındaki ilişkide aşırı iş yükü ve algılanan sosyal desteğin etkisinin yapısal eşitlik modeliyle belirlenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 24(83), 241-262.
- Küçükgüçlü Ö, Şentürk SG, Söylemez BA. (2017). Alzheimer hastalığı olan bireye bakım veren aile üyelerinin bakım verme sürecindeki deneyimleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(2), 68-78.
- Lee SA. (2020). Coronavirus anxiety scale: a brief mental health screener for COVID-19 related anxiety. *Death Studies*, 44(7), 393-401.
- Møller JJK, Jespersen E, Lindahl-Jacobsen R, Ahrenfeldt LJ. (2020). Associations between perceived information needs and anxiety/depressive symptoms among cancer caregivers: a cross-sectional study. *Journal of Psychosocial Oncology*, 38, 171-87.
- Oğuz I, Kandemir A, Erişen MA, Fidan C. (2016). Evde sağlık hizmeti alan hastaların profili ve sunulan hizmetin değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(2),171-186.
- Oyur Çelik G, Evkaya N, Eskidemir S, Dalfidan B, Tuna A. (2020). COVID-19 salgınında cerrahi: cerrahi sürece genel bir bakış ve hemşirelik bakımı/yönetimi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 221-227.
- Öktem T, Şipal O, Kul M, Dilek AN. (2020). Olimpiyat oyunlarına katılmaya aday boksörlerin COVID-19 kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(62), 3620-3627.
- Özkan ÇG, Bayrak B, Demirbağ BC. (2022). Ev ortamında yatağa bağımlı hastanın bakım vericilerinin bakım yükü ve kaygı düzeyine yönelik hemşirelik girişimleri. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 4(1), 89-101.
- Park SS. (2021). Caregivers' mental health and somatic symptoms during COVID-19. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 76(4), e235–e240. <https://doi:10.1093/geronb/gbaa121>.
- Pehlivan S, Özgür YF, Yıldız H, Dalkılıç HE, Pehlivan Y. (2018). Romatolojik hastalıklarda sosyal destek ve bakım veren yükü. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 44(1), 19-25.
- Rahimi T, Dastyar N, Rafati F. (2021). Experiences of family caregivers of patients with COVID-19. *BMC Family Practice*, 22, 1-10.
- Raina P, Wolfson C, Griffith L, Kirkland S, McMillan J, Bast N, Joshi D, Erbas Oz U, Sohel N, Maimon G, Thompson M & CLSA Team. (2021). A longitudinal analysis of the impact of the COVID-19 pandemic on the mental health of middle-aged and older adults from the Canadian Longitudinal Study on Aging. *Nature Aging*, 1(12), 1137–1147. <https://www.nature.com/articles/s43587-021-00128>.
- Ranji U, Frederiksen B, Salganicoff A & Long M. (2021). Women, work, and family during COVID-19: Findings from the KFF Women's Health Survey. <https://www.kff.org/womens-health-policy/issue-brief/women-work-and-family-during-covid-19-findings-from-the-kff-womens-health-survey/>
- Reger MA, Stanley IH, Joiner TE. (2020). Suicide mortality and coronavirus disease 2019-a perfect storm? *Journal of the American Medical Association Psychiatry*, 77(11), 1093-1094. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2020.1060>.
- Tarı Selçuk K, Avcı D. (2016). Kronik hastalığa sahip yaşlılara bakım verenlerde bakım yükü ve etkileyen etmenler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 1-9.
- Taşdelen P, Ateş M. (2012). Evde bakım gerektiren hastaların bakım gereksinimleri ile bakım verenlerin yükünün değerlendirilmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 9(3), 22-29.
- Thunström L, Newbold SC, Finnoff SC, Ashworth M, Shogren JF. (2020). The benefits and costs of flattening the curve for COVID-19. *Journal of Benefit-Cost Analysis*, 11(2), 179–195
- Willner P, Rose J, Stenfert Kroese B, et al. (2020). Effect of the COVID-19 pandemic on the mental health of carers of people with intellectual disabilities. *Journal*

- of Applied Research in Intellectual Disabilities, 33(6), 1523e33. <https://doi.org/10.1111/jar.12811>.
- Wister A, Li L, Mitchell B, Wolfson C, McMillan J, Griffith LE, ... & Raina P. (2022). Levels of depression and anxiety among informal caregivers during the COVID-19 pandemic: A study based on the Canadian Longitudinal Study on Aging. *The Journals of Gerontology: Series B*, 77(9), 1740-1757.
- Yıldız E, Dedeli Ö, Pakyüz S. (2016). Evaluation of care burden and quality of life among family caregivers of patients with cancer. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 13(3), 216-225.
- Yılmaz Y, Erdoğan A, Hocaoğlu Ç. (2021). COVID-19 ve Damgalanma. *Kocaeli Tıp Dergisi*, 10(1), 47-55.
- Yiğitöl B, Büyükmumcu S. (2021). Covid-19 korkusu, kişilik özellikleri, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki yordayıcı ilişkilerin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Research*, 17, 3414-3447. <https://doi.org/10.26466/opus.890502>.